

Néprajzi és nyelvészeti kutatások a moldvai csángóság körében

A moldvai csángók múltjával, eredetével, tárgyi és szellemi néprajzával, nyelvjárásával gazdag irodalom foglalkozik.¹ Már a rendelkezésünkre álló közlési terjedelem sem engedi meg, hogy e sok irányú érdeklődésről számot adjunk, de nem is célunk, hogy a csángó-kutatás minden részletéről beszámoljunk. Arra törekszünk csupán, hogy nagy vonalakban felvöljöljük azokat a törekvéseket, munkálatokat és eredményeket, amelyek a néprajz — beleértve a folklórt is — és a nyelvtudomány terén a tudományok munkásai, önkéntes és szakkutatók a moldvai csángóság körében végeztek és elérték.

A különböző, főleg egyházi jellegű megbízásokkal Moldvában megforduló személyek révén már a XVII. századból vannak szórványos adataink a csángókra vonatkozólag. Ezek, érthető módon, elsősorban a legszembeötlőbb vonásokat tartalmazzák, hiszen a köztük először megfordulónak éppen ezek ragadták meg a figyelmét. Így utal Marcus Bandinus marciánopoliszi érsek 1648. évi vizitációs jegyzőkönyvében, amelyet a pápának írt, a férfi hajviselet egyik jellegzetes formájára, a tarviseletre, vagyis arra, hogy a férfiak hajukat a török és tatár hajviselet mintájára a fülük felső szélétől a fejük tetejéig leborotválva viselik. A moldvai csángó telepek összeírásában felsorolt nevekből pedig a csángó névadás jellegzetességeit ismerhetjük meg.² Dimitrie Cantemir fejedelem *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (1716) című műve német nyelvű kiadásának (1771) két fejezetében a

női hajviselettel és a gyászfejrevaló viseletével kapcsolatos szokásokat ismerteti. A történész F. J. Sulzer, aki behatóan foglalkozott a román fejedelemségek történetével, a tarviselet meg egyik fejrevaló, a fez megmaradásának és XVIII. századi megletének okaira és keleti (oszmán-török) kapcsolataira mutatott rá.

A csángóság kérdései iránt való érdeklődés első nyomai a magyar tudományosságban a XVIII. század harmadik tizedétől jelentkeznek. A csángó emberre, háztájra, nyelvjárásra vonatkozólag először Gegő Elek akadémiai levelező tag nyújt tájékoztatást az 1838-ban megjelent *A moldvai magyar telepekről* szóló művében. Számunkra elsősorban könyvének a moldvai magyar telepek nyelvéről, népmondáiról és dalairól szóló fejezete fontos. Ebben a szerző a csángó nyelvjárás sommás ismertetése, valamint néhány különlegesebb csángó tájszó említése mellett a csángó és a román nyelv szókincsbeli kölcsönhatására is föl hívja a figyelmet. Gegő munkája tereli rá a figyelmet a csángóságra, mint olyan népcsoportra, amellyel a magyar tudományosság eladdig nem foglalkozott. Ezért élt az alkalommal Döbrentei Gábor, az Akadémia akkori titkára, amikor 1841 nyarán Borszéken „együtt itta a borvizet“ a csángó származású Petrás Ince pusztinai, majd klézsei pappal, hogy tőle a moldvai csángóság felől tájékozódjék. Ezért 38 kérdésből álló kérdőívet állított össze és Petrást ennek megválaszolására kérte. E kérdőív felölelte a moldvai csángóságra

vonatkozólag akkoriban fölvethető társadalmi, gazdasági, egyházzervezeti, művelődési, néprajzi, nyelvészeti, helyrajzi, statisztikai és más kérdések valamennyijét. Petrás néhány nap alatt megírta és átadta Döbrentének feleleteit a kérdésekre.

A kérdések közül bennünket ezúttal azok érdekelnek, amelyek a népi életformára (3. kérdés; „Földművesek-é? pásztor emberek-é vagy miféle mesterséget űznek?“), a viseletre (4. kérdés: „Öltözte a férfinak milyen? milyen a némberé?“), a nyelvjárásra (15. kérdés: [a moldvai csángók] „hanglejtése mennyiben tér el a' székelyekétől? mennyiben a' magyarországitól?“; [hajlandó volna-e Petrás] 37. kérdés: „a' moldovai szójárásból, szókötésből ABCze szerinti szókönyvecske 'késztését' vállalni?“) és a moldvai csángó folklórra (35. kérdés: „Vannak-é magyar dalai, lehetne-é ilyen kapni?“) vonatkoznak.³

Petrás válaszai alaposak, megbízhatóak és mind néprajzi, mind nyelvészeti vonatkozásban forrásértékűek. Belőlük hű képét kapjuk az akkori csángó népviseletnek, a legfontosabb nyelvjárasi sajátosságoknak, köztük többek között annak, hogy e nyelvjárásra jellemző a román kölcsönzők használata, s ő az első, aki elég tekintélyes népdal anyagot - 21 népdalt is elküld Döbrentének. Ezt a küldeményt más közleményeivel együtt a Magyar Nyelvőr közli Rokonföldi név alatt.

Petrás részletes tájékoztatása után a XIX. század közepén és második felében kisebb közlemények, cikkek jelennek meg napilapokban (Va-

sárnap Újság, képes Újság) és folyóiratokban (Földrajzi Közlemények). Ezeknek írói moldvai úti benyomásaik kapcsán utalnak a moldvai csángók öltözetére, nyelvére, illetőleg ezeknek egyik-másik jellegzetes vonására. Ez úti beszámolók közül részletező jellegénél fogva kiemelkedik Veszely Károly, Imets Fülöp Jákó és Kovács Ferenc moldvai útjáról írt *Útinapló* 1868-ból. A moldvai csángó nyelvjárás egy-két sajátosságára („sziszegő kiejtés”, „selypelő nyelvajtás”, kicsinyítés, magyar-román szókincsbeli hatás) való utalásaik mellett értékes megfigyeléseket tesznek a csángók öltözetére vonatkozólag. Ismertetik néhány falu (Gor-

zafalva, Lujzikalagor, Klézse) népviseletét és a moldvai csángó öltözet általános leírását is nyújtják. Ezeket a leírásokat teszi teljessé Kovácsnak a kötet elején közölt két rajza — a maga nemében első ábrázolás — a „Csángóleány”-ról („Csángóleány”-ról. (E képeket lásd a csángó öltözetéről szóló közleményben.) Petrás után Imets és Kovács leírása a moldvai öltözet legrészletesebb ábrázolása a XIX. század második feléből.

Ez idő tájt fordul a nyelvészek figyelme is a moldvai csángó nyelvjárás felé: megindul e nyelvjárás helyszíni tanulmányozása. Szarvas Gábor a Magyar Nyelvőrben 1873-ban megjelent — főleg Klézse nyelvjárását bemutató — tanulmányával (*A moldvai csángó nyelvről*. III 1—6, 49—54) nyitja meg a moldvai csángó nyelvjárással foglalkozó közlemények, szóközlések sorát. Ebben a sorban Ballagi Aladár, akit Petrás Ince emléke vonzott Klézse és Forrófalvára, e két déli-csángó falu nyelvjárásáról írt dolgozatában⁴ az öltözet általános leírását is nyújtja. Utána Munkácsy Bernát 1880-ban helyszínen tanulmányozta az északi- és déli-csángó települések nyelvét, s erről a nyelvi jelenségek minden körére kiterjedő, részletes leírást közölt.⁵ Tanulmánya utolsó fejezetében felsorol több tájszót és számos kölcsönszót, köztük román kölcsönszokat is.

A századfordulóig nem fordult meg sem magyar néprajzos, sem nyelvjárás-kutató a moldvai csángók közt. A századfordulótól megint több, bennünket érdeklő kutatásról számolhatunk be. A sort Rubinyi Mózes nyitotta meg, aki 1900-ban és 1901-ben két nyarat töltött a moldvai csángók közt, és nyelvészeti meg néprajzi gyűjtést végzett. Nyelvjárási tanulmányaiban⁶ a csángó nyelvjárás leíró szemléletű bemutatását kapjuk, és főként az ige- és névragozás terén nyújt az előbbihez mérten sok új-

at. E két tanulmányán kívül több népszerűsítő jellegű cikkben és dolgozatban tájékoztat a moldvai csángókról (*A moldvai csángókról*. Vasárnapi Újság 1900. 690—692), itt néhány képet is közöl a nagypataki, klézsei, szabófalvi csángókról és e népcsoport múltjáról és jelenéről szóló cikkeiben (Ethn. 1901. 115—124, 166—175) az öltözetéről is ír, utalva a moldvai román viselettel való kapcsolatokra is.

De nemcsak a magyarországi, hanem a külföldi nyelvészek figyelmét is fölkeltik e nyelvjárás archaikus vonásai. Ezeknek kutatása kapcsán meg-megragadja figyelmüket e népcsoport életformájának egyik-másik megnyilvánulása is. Így utal a lipcsei romanista Gustav Weingand az sz-ezű csángó falvak nyelvjárásának vizsgálata során a Bákó⁷ környéki és Tatros menti falvak öltözetében megmutakozó különbségekre és a tarviselet nyomaira is. A finn Yrjö Wichmann csaknem öt hónapig gyűjtött 1906-ban az északi-csángó Szabófalván. Gyűjtésének eredményeként nemcsak az első csángó tájszótárt teremtette meg, hanem nyelvészeti — a csángó nyelvjárás hangtanának egyes kérdéseivel foglalkozó tanulmányaival⁸ sok, a csángó nyelvjárás hangtani rendszerére vonatkozó részletkérdést tisztázott. Szótárának „nagy érdeme az is — állapítja meg Szabó T. Attila⁹ —, hogy a szókincs elemeit nem szakítja ki a népi élet összefüggéseiből”... „szótárában lépten-nyomon találkozunk az egyes címszók alatt a tárgyi és szellemi néprajzi jelenségek kapcsolására utaló jegyzetekkel.” Így, ha nem közvetlenül is, de közvetve nyelvi adalékaival szintén teljesebbé tette az öltözet szókincsére vonatkozó ismereteinket is. Felesége, Wichmanné Hermann Júlia pedig dolgozataival bepillantást nyújtott a csángók szokásvilágába¹⁰.

Wichmann szókincsgyűjtését szótárra a korszerű magyar né nyelvku-
tatás megalapítója, Csűry Bálint és
a finn Kannisto Artur rendezte saj-
tó alá.¹¹ Csűry maga is tevékenyen
rész vett a moldvai csángó nyelvjá-
rás feltárásában és Wichmann északi-
csángó gyűjtését a délicsángó vidékeken
végzett gyűjtéssel szándékozott kie-
gészíteni, s emellett a csángó nyelv-
járás alakját tanulmányozta. E-
gyik útjára elkísérte az ekkor még
egyetemi hallgató Szabó T. Attila
is, akinek későbbi nyelvjárás-kutató
tevékenységére döntő módon hatott
személyes kapcsolata Csűryvel és vele
a csángók között végzett gyűjtés.¹²
Csűry több nyelvészeti jelenség-tan-
ulmányt jelentetett meg a moldvai
csángó nyelvjárásról, kéziratosa a-
nyagának java része, így szókincs-
gyűjtése is 1944-ben a háború követ-
keztében Debrecenben elpusztult.
Szempontunkból igen hasznosak a-
zok a néprajzi jegyzetei, amelyekben
a lakodalom, a házasság és a hozzá-
fűződő szokások, a gyógy mód, a ház
és környéke (háziállatok, gazdasági
eszközök) a népköltészet területén
végzett megfigyelései között a vász-
on előállításáról és az öltözékről is ír.¹³

Míg a századfordulón megjelenő
nagy számú cikk, dolgozat¹⁴ elsősor-
ban a moldvai csángóság eredetének
kérdésével foglalkozik, a XX. szá-
zad első felében a kutatókat egyre
inkább a moldvai csángók életfor-
májának, népi jellegének kapcsolatai
érdeklék a közvetlen környezetük-
ben élő románsággal és a távolabbi
délel-európai népekkel. Ebben a
vonatkozásban Györfly István és Lükő
Gábor tevékenységét kell megem-
lítenünk. Györfly dolgozataiban a
moldvai csángóságról összefoglaló gaz-
dasági, történeti, földrajzi kép nyúj-
tásán kívül egyes olyan néprajzi voná-
sokra is föl hívja a figyelmet, melyek-
nek megértése csak egy nagyobb össze-
függés, tudniillik a dél-euró-
pai interetnikus kapcsolatok vizsgá-
latából adódhat. Ebből a szemszög-
ből szól hozzá a férfi tarvisélet kérdé-
séhez, Lükő pedig a csángó férfiak és
nők hajviseletéhez és fejrevalóihoz.¹⁵
Lükő kutatásai és tanulmányai az
első tudományos igénnyel megírt köz-
lemények a moldvai csángók tárgyi
néprajzára vonatkozóan. A hajvise-
letről és a fejrevalókról szóló tanul-
mányában egy viseleti forma minden
részletét kidolgozza és figyelme ki-
terjed ennek területi, társadalmi vo-
natkozásaira és népi kapcsolataira.
Anyagát gazdag rajzmelléklettel teszi
teljessé és szemléletessé. Néprajzi és
nyelvészeti vonatkozásában összefü-
gő képet igyekszik nyújtani e nép-
csoportról. A *moldvai csángók* című
monográfiájában¹⁶. Művében a mold-
vai csángóság földrajzi, népesedési

helyzetével, művelődési viszonyai-
val, nyelvjárásával, szellemi és tár-
gyi néprajzával (díszítőművészet,
viselet, lakás, gazdálkodás, népköl-
tészet) behatóan foglalkozik és sok
kérdést a nyelvészeti és néprajzi je-
lenségek összefüggésében újszerű meg-
világításba helyezve tárgyal. Külön
hangsúlyt kapnak könyvében az in-
teretnikus vonatkozások.

Ugyancsak a 30-as évekből szár-
mazik egy másik csángó monográfia
is, a Domokos Pál Péteré¹⁷. Domokos
1929 és 1932 között a csángó telepü-
lések legtöbbjét meglátogatta. Viz-
sgálódásai elsősorban a csángóság te-
lepüléseire, társadalmi és egyházi vi-
szonyaira, népi életformájára és nép-
költészetére terjednek ki, így a nép-
rajzi és folklór-kutatások szempont-
jából azért jelentősek, mert a népdal-
szövegekkel együtt a dallamokat is
rögzítette. Ugyancsak öneki köszön-
hető, hogy Rajeczky Benjammal
együtt közzétette Petrás Ince 85 csán-
gó népdalát és balladáját több más
népdalgyűjtő (Viola József, László
Mihály, Rubinyi Mózes) népdalszö-
vegeivel együtt. Itt közölte a saját,
a Veress Sándor és Balla Péter népdal-
gyűjtésének adatait, a bejárt vi-
dékeket és közölt 14 siratót, dalla-
mával együtt.

Ha eddig a kutatások nagyjából
egyéni jellegű vállalkozások voltak
és ezért bizonyos fokú tervszerűtlensé-
g jellemezte őket, a felszabadulás-
sal meginduló kutatásokat éppen az
jellemzi, hogy intézményes keretben,
állami tervmunka részeként valósul-
nak meg. A Folklór Intézet Kolozs-
vári Osztálya (most Babeş-Bolyai
egyetem mellett működő Társada-
lomtudományok Központja Néprajzi
és Folklór Osztálya) munkaközössé-
gének (Jagamas János, Faragó Jó-
zsef, Szegő Júlia) kiszállásai nyitják
meg a sort. Az 1950—1956 között
végzett céltudatos gyűjtőmunkájuk
eredményeként csaknem harmadfél-
ezer hangszeres és szöveges népi al-
kotással gazdagodik az intézet ar-
chivuma. Ebből a gazdag anyagból
eddig Faragó József és Jagamas Já-
nos szerkesztésében, Szegő Júlia ze-
nei összeállításában jelent meg a
*Moldvai csángó népdalok és népdal-
ládák* (Bukarest é.n. [1954]) című
gyűjtemény. Ez mintegy 155, a válto-
zatokkal 200 népköltészeti alkotást
(dal, ballada, keserves) tartalmaz,
tehát a hatalmas anyagnak csak igen
csekély részét. Domokos úttörő köz-
lései óta ez az első, felszabadulás u-
táni hazai híradás a moldvai csán-
góság népköltészetének helyzetéről.

A folklórkutatással egyidőben kez-
dődt meg az akkor Bolyai Tudomá-
nyegyetem Magyar Nyelvtudo-
mányi Intézete keretében az intézet
egyik tervmunkájaként a Moldvai
Csángó Nyelvjárás Atlasza elkészí-

tésének munkálata Szabó T. Attila professzor irányításával.¹⁸ A nyolc évig tartó gyűjtő- és ellenőrző munka során, amelyben a tanszék négy tagján kívül a Nyelvtudományi Intézet két munkatársa és még három román nyelvész-kutató is részt vett, a kérdőíves módszer alkalmazásával igen gazdag, a csángó nyelvjárás hang-, alak- és mondattani sajátosságainak, valamint szókészletének igen jelentős részét tartalmazó nyelvi anyag gyűlt össze. Ebből szerkesztették meg a nyelvészeti tanszék munkatársai (Gálffy Mózes és Márton Gyula) a moldvai csángó nyelvjárás nyelvatlaszának három kötetét (kb. 1100—1200 térképlapot), amely kiadásra vár. Ez az anyag a maga nyelvi gazdagságával szolgált forrásul több, a moldvai csángó nyelvjárás egyes jelenségeinek (hangrendszer¹⁹, alaktani sajátosságok²⁰, szókészlet²¹) új szempontú vizsgálatához, s ebből merítettek azok a kutatások is, amelyek a csángó nyelvjárás román kölcsönszavainak vizsgálatára terjedtek ki. E téren a korán és tragikus hirtelenséggel elhunyt Márton Gyula szerzett magának elévülhetetlen érdemeket.²² Ilyen irányú munkásságát *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*-t tartalmazó szótárával tetőzte be. De az ő irányításával és részvételével látott napvilágot a másik nagyszabású szótár-vállalkozás is, amely, az ő és Péntek János meg Vöö István közös mun-

kája eredményeként *A magyar nyelvjárás román kölcsönszavai*-t (Bukarest 1977) ölelte fel, benne a moldvai csángó nyelvjárás román elemeit is.

A nyelvészeti és folklórkutatásokkal párhuzamosan láttak hozzá az Akadémia Művészettörténeti Intézete keretében működő népművészeti kutatócsoport tagjai (Kós Károly, Nagy Jenő és Szentimrei Judit), hogy a moldvai csángóság népművészetének az építkezésben, lakásbelsőben, az agyagművészetben, a hímzésben és szövésben, valamint az öltözködésben megnyilvánuló jellegét tanulmányozzák és helyét a környező román és a távolabbi erdélyi és délkelet-európai népcsoportok és népek népművészete közt meghatározzák. Ebből a gyűjtésből eddig Kós Károly *Csángó néprajzi vázlata* jelent meg.²³ Ez egy gyűjteményes csángó kötet egyik fejezeteként íródott, s ezért a népművészeti vonatkozásokon kívül a moldvai csángóság életformájára jellemző fő foglalkozásokat (földművelés, juhászat, méhészkedés, halászat, népi ipar, fonás-szövés, fazekasság, közlekedés, vásár, település, építkezés, lakásbelső, öltözet) is bemutatja, és nagy számú, igen szemléletes rajzzal jeleníti meg.

Míg ezek az intézményes keretben végzett kutatások folytak, lassan, szinte észrevétlenül formálódott annak a balladás-kötetnek az anyaga,

amellyel Kallós Zoltán lepte meg a hazai és külföldi balladakutatókat és a széles olvasóközönséget. Moldvai csángó népköltészeti gyűjtésének egy része a *Balladák könyvé*-ben²⁴, egy másik része pedig az egyetlen klézsei adatközlőtől összeállított *Új guzsalym mellett* (Bukarest 1973) című kötetében jelent meg. „A Balladák könyve — állapítja meg Szabó T. Attila, a kötet gondozója — ... egy-magában számszerűen is több dallamos balladával és balladás darabbal gazdagítja... a kiadott balladák számát, mint amennyit együttvéve az előtte járók közleményeivel eddig ismertünk”. (Balladák könyve, 41) A kötetben egyszerre 103 moldvai és 34 gyimesi csángó ballada jelent meg s ebből 89 dallammal.

E rövid és igazán csak futó áttekintésből is kitűnik, hogy a moldvai csángóság népi kultúrája, tárgyi és szellemi világa igen sajátos vonásokat mutat. Ezeknek feltárása nem csak abból a szempontból kívánatos, hogy e legkeletibb magyar néprajzi csoportról alkotott képünk teljesebbé váljék, hanem azért is, mert be-lőle a részletkutatások értékesen gyarapíthatják az ország gazdag népi kultúrájának ismeretét és tárják fel az interetnikus kapcsolatokat.

NAGY JENŐ

Jegyzetek

¹ A szakirodalomra vonatkozólag I. Mikecs László: *Csángók*. Bp., é.n. [1942] 330—399. — Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. III. bővített kiadás. H.n. é.n. [1941]. — Szabó T. Attila: *A moldvai csángó nyelvjárás kutatás története*. Magyar Nyelvjárások V. Bp. 1959. 3—38. — Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Buk. 1972. 7—25.

² Bandinus összeírásának névanyagát feldolgozta Mikecs László: *A moldvai katolikusok 1646—47. évi összeírása*, Erd. Tud. Füzet. 171. szám. Kolozsvár. 1944.

³ A kérdések és feleletek megjelentek: *Döbrentei Gábor kérdései s Petrás Ince feleletei a moldvai magyarok felől* címen. Tudománytár 1842. VII. 7—34, VIII. 67—98, IX. 150—163. Petrás személyére és jelentőségére nézve a folklórkutatásban I. Domokos: i.m. 68—70; Domokos-Pál Péter — Rajeczky Benjamín: *Csángó népzene* I. Bp. 1956. 27—32; Faragó József: *Petrás Ince úttörései*. Balladák földjén. Buk. 1977. 9—28.

⁴ Földrajzi Közlemények XVI (1888) 1—27.

⁵ *A moldvai csángók nyelvjárása*. Magyar Nyelvőr, IX. 444—455, 481—493, 529—533. X. 101—107, 149—158, 199—205.

⁶ *Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához*. Uo. XXX. 57—65, 109—116, 170—182, 227—235 és *Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához*. Uo. XXXI. 1—7, 82—87, 143—148, 202—208.

⁷ *Der Ursprung der s Gemeinden*. In: Jahresbericht des Instituts für romanische Sprachen, Leipzig 1902. 131—137.

⁸ Szabó T. Attila: i.m. 15.

⁹ i.m. 16.

¹⁰ *A moldvai csángók babonás hitéből*. Ethn. XVIII (1907) 213—214. *A moldvai csángók szokásairól*. Uo. 287—294. *Moldvai csángó menyegző Szabófalván*, i.h. XLVII (1936) 57—65.

¹¹ Yrjö Wichmanns: *Wörterbuch des ung. Moldauer Nordcsángó- und des Hejfaluer Csángódialektes, nebst grammatischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nord-Csángódialekt*. Helsinki 1936.

¹² Szabó T.A.: i.m. 18

¹³ *Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról*. Erd. Múzeum XXXV (1930) 155—176. Erd. Tud. Füzet. 27. szám,

¹⁴ Különösen Horger Antal, Zolnai Gyula, Melich János és N. Iorga tanulmányai. L. Mikecs: *Csángók* 371, 381.

¹⁵ Györfly István: *Adatok a tar viselethez*. Népr. Ért. XVIII (1920) 29—30. Lükő Gábor: *A moldvai magyarok hajviselet és fejrevalói*. Uo. XXVIII (1935) 56—68. Továbbá tőle *Régimódi méhészet Moldvában*. Uo. XXVI (1934) 47—48. *Moldvai csángók kendermunkája*. Uo. 96—101.

¹⁶ *A moldvai csángók*. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Néprajzi Füzetek 3. Bp. 1936.

¹⁷ *A moldvai magyarság*. I. kiadás. Csíksomlyó 1931. II kiadás Kolozsvár 1934. III. bővített kiadás é.n. h.n. (az előszó: Kolozsvár 1941).

¹⁸ L. erre vonatkozólag Szabó T.A.: i.m. 26—38 és Gálffy Mózes — Márton Gyula — Szabó T. Attila: *Tájékoztató a moldvai csángó tájnyelvi térképről*. NyIrK. VII (1962) 215—228.

¹⁹ Gálffy Mózes: *A moldvai csángó nyelvjárás fonéma-variáns rendszere* Uo. IX (1965) 257—269.

²⁰ Szabó T. Attila: *A kicsinyítő-képzők a moldvai csángó nyelvjárásban*. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem (1945—1955). H.n. 1956. 445—491.

²¹ Nagy Jenő: *A moldvai csángó öltözet szókincsének román jövevényszavai*. NyIrK. I (1957) 87—96. Kósa Ferenc — Vöö István — Zsemlyei János: *Róman kölcsönszók a moldvai csángó faze kasság szakszókincsében*. Uo. X (1966) 356—369.

²² Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás szókincsét ért román nyelvi hatásról*. Magyar Nyelv LII (1956) 92—100. *Adalékok a bilíngvizmus kérdéséhez*. NyIrK. IV (1960) 269—296.

²³ *Falvak, tájak, hagyományok*. Buk. 1976. 103—217.

²⁴ A kötetet sajtó alá rendezte Szabó T. Attila, a dallamanyagozt ellenőrizte Jagamas János.